

KÁNTOR LAJOS

Ady-margó, 1996

Az Ady Endre „önéletrajzát” versekből, prózai szövegekből könyvbe író irodalomtörténész, Kovalovszky Miklós több darabból rakja össze a költő származásának, földrajzi hovatartozásának, a családi és személyes mitológiának a térképét. „Mi csak olyan erdélyszéliek voltunk – szól az egyik ismert vallo-más –, a Partium egy része, Szilágyság, büszkébbek, kényesebbek, mint Transsylvánia, mégis Erdélybe vágytunk. Dehogy is a rokonokért, mert kölcsönösen és rokonosan alig tudtunk valamit egymásról mi és az erdélyiek. Gőzösvonatra se gondoltunk egy új, panamás, rossz, görbe, vicinális vasút ne-héz dolgai folytán, és mert az apánk Erdélyhez méltatlannak vallotta a síneket. Ő ifjúságos korából Erdély postakocsis s fuvaros világára emlékezett ragyogó emlékekkel, s az Erdély-imádást naiv szándéktalansággal oltotta erősre, később tudatosra fiaiba.”

Az erdélyi rokonság mégis feltűnik az önéletrajzokban. 1913-ban így: „Az anyám családja ősi protestáns papi család, miként erdélyi kálvinista papleány, Visky leány volt apai nagyanyám – nagyapám, Ady Dániel pedig a Wesselé-nyiek számtartója s lompéerti földbirtokos.” Egyik cikkében, 1908-ban (*Dózsa György szobra*) úgy mellékesen – ám a Dózsa örökség folyamatos tiszteletében nyomatékkal – odaveti: „Egy családi hagyomány szerint ugyan én a Visky csa-lád révén rokonságban volnék Dózsa György családjával.” Ami tény: Ady Dániel Kalotaszegről, Nyárszóról nősült – és az unoka, Ady Endre is tartotta a kapcsolatot a Viskyekkel, immár Kalotaszentkirályon; hiszen ez a falu Csucsá-tól, a csucsai Boncza-kastélytól csupán négy kilométer távolságra fekszik. (Az Ady-életrajzot, pályáivet kitűnően tudó Bustya Endre nyilván ezeknek a kapcsolatoknak, családi összefüggéseknek, látogatásoknak is a legjobb ismer-ője, leírója. 1995-ben épp Kalotaszentkirályon tartott előadásában részletezte a kalotaszegi felkutatottakat és felkutathatót – vele versenyre kelni ebben re-ménytelen vállalkozás volna.)

Persze, az Ady és Erdély, Ady és Kalotaszeg címszók nem korlátozódnak az ősökre, a rokonokra, az életrajzi esetlegességekre. A műveket kell elsősor-ban megfagztatni – s természetesen az Ady-szakirodalom ezt is megtette, újra és újra megteszi. Ady Endre publicisztikai írásait szokás idézni elsőként, minde-nekelőtt az 1905-ben írt *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* címűt, amelyben valamennyi közül talán a legszorosabb kötésről tesz tanúbizonyságot; szá-munkra, erdélyiek számára a leghízelgőbb ítéleteket mondja itt a magyar tör-ténelemről – Erdélyt, az erdélyi hagyományt a többiek fölé emelve. A mille-entenáriumi évfordulón éppenséggel lehetetlen megkerülni ezt az Ady-szöve-

get, amely ma figyelmesebb újraolvasásra kötelez, mint az utóbbi években-évtizedekben bármikor. De ezelőtt még lapozzunk vissza Ady publicisztikai kötetekben, a korábbi időszakra. 1898 tavaszán – alig két évvel a millennium után – Ady Endre a *Szilágy* tárcaírója, ugyanabban az évben s a következőben debreceni lapok munkatársa, az új század legelején nagyváradi újságíró: semmi nem kényszeríti rá, hogy „ez a kis magyar világ” ne egészében foglalkoztassa; külső (országhatárokon túlról érkező) fenyegetést még nem kell éreznie, csak (?) a belső – tájilag is meghatározható – egyenlenségek, bajok kérnek hangot. A vidék helyzete s a vidékiség elleni harc legkorábbi témái közé tartozik; 1900 januárjában, a *Szabadságban* még személyes panaszként, öniróniaként hangzik: „Fáj ugyan nagyon, hogy szülőfalum vezető férfiúi nem tettek még lépéseket egy irodalmi ösztöndíj alapítása céljából, de én istenem, nem születhetik minden lírai költő Kolozsváron!” Rá egy évre „Mi országunk: Biharország” (itt egyértelműen ironikus felhanggal) már az „egyetemes gondolkozás” felé irányítja újságírói figyelmét – túlnézve a napi kérdéseken, az újságíráson és (kissé fellengzősen) az irodalmon is: „És most kiírjuk, ha eddig mentünk, azt a legfényesebb elméktől is csak kerülgetett igazságot, hogy *az átlagember vegetál, a költő* (ideértve író, költőt, irodalombarátot, szenvedélyes olvasót) álmodik, *öntudatos életet* csak az egyetemes gondolkozó, *a filozófus él...*”

Az egyetemes mellett azonban fontos, meghatározó kezd lenni számára a város, ahonnan – az egyetemesre is ráláthat. A *Nagyváradi Napló* szerkesztőjét megszólító nyílt levelében (s bizonyára nem csupán azért, hogy újságírói felajánlkozása hatásosabb legyen) rajongó sorokat ír le Váradról: „...ugyane másfél év alatt ismertem és szerettem meg nagyon ezt a csodálatos levegőjű, mérész, hódító várost, melyet elhagyni még nincs erőm, hajlandóságom.” A „még” már Budapestet, Párizst sejteti (a későbbiek ismeretében; egyelőre azonban kritikailag néz vissza Debrecenre, a konzervativizmus „szervi bajára”, és állítja, hogy „a kozmopolitának kikiáltott Nagyváradon” kezdi megérteni „az egyetlen lehető magyar politikát”, azt, hogy „minden kis népnek sovínisztának kell lennie”. Maga is érzi (1902 augusztusában), hogy e kijelentése további magyarázatot igényel, és meg is teszi, helyesbít, árnyalni próbál, aktuálpolitikai utalással: „Ez persze nem azonos sem a klerikális hajlandóságú magyarok nacionalizmusával, sem a debreceni szittyák vadmagyarságával. Inkább valami összepárosítása Bánffy Dezsőnek, az erdélyi kálvinistának a Vázsonyi Vilmosnak, a nagyon rettegett terézvárosinak.” Politikátörténészek a megmondható, hogy e nevek (együtt emlegetve) már 1902-ben is abszurd hatást váltottak-e ki az adott szövegösszefüggésben – ma nyilvánvalóan megdöbben a századelő magyar történetében valamennyire jártas olvasó az ifjú (huszonöt éves) Ady cikkének e konkrétumán. Egy másfajta, a debrecenitől eltérő, erdélyinek mondott kálvinistaság feltűnése az érvelésben mindenesetre megjegyzendő – mert rövidesen folytatása lesz az Ady-életműben.

Rövidesen – egy héttel később – szintén a *Nagyváradi Napló* hasábjain *István király országa* címmel a Szent István-napi országos ünnepségeket választja témául, de (mint utal is rá) nem a kálvinista félelmek szólalnak meg a sorok között. Ady szerint ugyanis „István király napja ennek az országnak s a magyar nációnak volna névnapja” – ezért kellene tudni jól ünnepelni. A váradi újságírókat nem a processziók, a zsolozsmák, a szent jobb és Mária kultusza zavarja, hanem az, hogy „ebben a parádében és vígságban nincs egészség és igazság”. A politikában érvényesülő reakció, a kivándorlás, az antiszemitizmus, a rossz, gyáva nemzetiségi politika, az ázsiai közigazgatás, a félembereket faragó iskola – a megbéklyózó feudalizmus maradványai s az, hogy az ország sorsát kaszinóban intézik – miként a nemsokára saját hangjára találó költőt, az újságírókat már most kemény ítéletre készítetik. Egy politikus bizalmas társaságban mondott szavait idézi: „Ha csak a jó sors nem segít, ez az ország pár évtized alatt össze fog omlani.” A „fenyegető nagy veszedelmek”, a „közeledő veszedelmek” visszatérő szavak a rövid cikkben, amelynek következtetése: „Ide új hit, új erő és új munka kell!...” (A későbbi Ady-líra jól ismert szókapcsolásai!)

Az *Ismeretlen Korvin-kódex margójára* tehát egyáltalán nem váratlanul bukkan elő, 1905-ben (csak néhány példát idéztünk a lehetséges bizonyító anyagból). Az alkalom megválasztásában sem előzménytelen e nagy súlyú írás, amely „kívülről” hangzik fel („Nem hallgatnátok-e meg még a lakoma előtt az igriceket?”): ismét egy nagy nemzeti évfordulóhoz kapcsolódik, politikusok pusztaszeri új kötését figyeli, és odakiált: „Mi komolyan vettük az Időt, mi 1896-ban komolyan 1896-ot írtunk, ti nem, ti csak 896-ot éreztetek akkor is.” A „szent Ázsia” (újra egy fontos költői előleg az Ady-publicisztikában!) nevében fellépők ellen fordul, a második bekezdésben. Érthetőbb (maibb) fogalmazásban: „Tehát újból Európa ellen mentek, lovas magyarok?” És, visszamenő érvénnyel is: „Kompország, Kompország, Kompország: legképessegebb álmaiban is csak mászkált két part között: Kelettől Nyugatig, de szívesebben viszsa.” És: „Élén az új magyar társadalomnak állnak az ordító táltosok. Szomorú embereket vonultatnak el. Akinek a homlokán ott vigyázatlankodik a Gondolat, akinek a szemeiből új érzések máglyája világít, akire rábizonyul, hogy szívesen áldozott az Eszme idegen és ékes isteneinek: az elveszett.” (Az „ékes” is, mint látni fogjuk, kedves jelzője Adynak.)

Hol jön be a képbe Erdély? Mégpedig pozitív előjellel, a felvázoltak ellensúlyaként? Bármennyire is meglepő, annyi évtized után nézve vissza Ady Endre vallomásos publicisztikájára, 1905-ben még lehetséges volt az erdélyi múltra, az erdélyi tanulságokra, az erdélyi magyar politikára mutatni mint példára. A megszólított, „magyar napkirály, reneszánsz lovagja”, „felséges Korvin Mátyás” – Kolozsvár szülöttje. S a többi hivatkozásai alap, kor és személy, tett: Fráter György; a protestantizmus („Erdély érezte legjobban, hogy ez lesz az ötödik, hatodik vagy nem tudom hányadik honfoglalás, de az lesz”); magyarok

rajzása a nyugati skólákba; Bethlen Gábor („itt teremt az oláh pakulároknek irodalmi nyelvet”); Szenci Molnár Albert, Mikes Kelemen, Wesselényi, Kölcsey, Apáczai Csere János: – ahogy előbukkannak Ady emlékezetéből, abban a sorrendben. Hinni és keresni, keresni és hinni. S a legtöbbször idézett remény (a magyarázó előző mondat): „Csakugyan, mi vagyunk azok, akiknek nem jutott a nemesebb fajok szükséges szenzibilitásából? Erdély mást bizonyít, próbáljuk Erdélyt folytatni, hátha lehet.”

A folytatás Ady számára egyelőre Budapest és Párizs. Onnan is az itthoni dolgokat látja, a fenyegető nagy veszedelmeket, a feudalizmust, Dózsa Györgyöt, a megoldatlan nemzetiségi kérdéseket, a növekvő feszültségeket. Az oly tanulságos – és évtizedeken át meghamisítva bemutatott! – Goga-motívum ugyancsak a budapesti évekhez, no meg nyilván Erdély féltéséhez, a megoldás kereséséhez kapcsolható. Ezt a történetet, a barátságkeresés, a vélt egymásra találás s a józanodás tízes évekbeli történetét többen kutatták, összefoglalták, felmondták (felmondtuk). Ide most csak a záró mozzanatot iktassuk – már csak azért is, mert talán a legtisztább megfogalmazása Ady magyarságtudatának és internacionalizmusának; a „Dunának, Oltnak egy hangja” annyiszor idézett, mindig inkább vágyott, semmint megélt költői igazsága – a csucsai kastély árnyékában, 1996-ban – a *Levél helyett Gogának szomorú és önérzetes revíziójával* – önrevíziójával kiegészülve érvényes; a román nemzeti érzésében, állampolgári jogaiban Magyarországon megsértett, majd bukaresti politikusként a magyarellenesség, a gyűlöletszítás és erőszak útjára lépett Octavian Gogának szól az újabb „elbocsátó, szép üzenet”: „Nem vagyok büszke arra, hogy magyar vagyok, de büszke vagyok, hogy ilyen tébolyító helyzetekben is megsegít a magam letagadhatatlan magyar magyarsága. Terhelten és átkozottan a levetetetlen magyarságtól, azt üzenem Gogának Bukarestbe, hogy nekem jobb dolgom van. Egy nemzet, aki súlyos, shakespeare-i helyzetben legjobbjai valakijének megengedi, hogy embert lásson az emberben, s terhelt, teli magyarságával a legszigorúbb napokban is hisz a legfölségesebb internacionalizmusban, nem lehetetlen jövőjű nemzet. Amelyik nemzet ma internacionalista fényűzéseket engedhet meg magának, nyert ügyű. Igazán nem jó magyar poétának lenni, de higgye el nekem domnul Goga, hogy lelkiismeretet nem cserélnék vele.” (Ezek az Ady-mondatok azok, amelyek sajnos mindmáig nem jutottak el a románsághoz, még a román irodalmi közvéleményhez sem!)

Embert látni az emberben, embert az embertelenségben – ezeknek az éveknek utolsó nagy kísérlete az Ady-életműben. A magyar poéta sorsa most kötődik még jobban Erdélyhez – és Kalotászeghez. A csucsai Boncza- (ma Goga-)kastélyhoz. S a búcsúzáshoz. A már nagyon rozoga béke (s a költő rozoga egészsége) utolsó pillanataiban születik meg a mindnyájunknak oly kedves, Kalotászentkirályi ihletettséggű vers, *A Kalota partján*. Magyarságvers ez is, az annyira kívánt nyugalom, állandóság, szépség, biztosság ritka foglalata, ahol

a nyugtalanság csak a szemlélőre nyilazó leány-szemekből árad („Leány-szemek, Sorsom szemei,/Szemek, melyekben rózsás, húszéves,/Vidám kamasznak látom magam”). A pompás vonulás a templomdombon az „ékes pártákkal” is vonja magára a figyelmet. „Ékes magyarnak” lenni persze nem ennyit jelentett Ady Endrének, hanem a belső szépséget, tartást mindenekelőtt. „Borzalmak tiport országútján” („Szívemet a puskatus zúzta”) mintha a Kalota partján gyűjtött emlékek is fölelevenednének:

*Ékes magyarnak soha szebbet
Száz menny és pokol sem adhatott:
Ember az embertelenségben,
Magyar az űzött magyarságban,
Újból-élő és makacs halott.*

Emlékező pillanatokban nem ildomos a „makacs halottal” zárni egy gondolatmenetet. Találóbbr – és végül is Adyhoz is jobban illő – a *Nyugat* 1915-ös évfolyamát felütni az *Intés az őrzőkhöz* című versnél (amelynek szomszédságában látott nyomdafestéket *A magyarság háza*, a marosvásárhelyi Kultúrpalotát és építőjét köszöntő jegyzet). 1996-ra, a millicentenáriumi évre sem vesztett időszerűségéből az érminszenti–nagyváradi–budapesti–párizsi–csucsai poéta, a lakoma előtt meghallgatást kérő igric intése:

*Történt szépek, éltek és voltak,
Kik meg nem halhatnak soha,
Őrzött elevenek és holtak,
Szívek távoli mosolya,
Reátok néz, aggódva, árván,
Őrzők, vigyázzatok a strázsán.*

